
Bart Delbroek en Leen Roels

**ECHE VENTEN: EEN VERKENNEND
ONDERZOEK NAAR MANNELIJKHEID
BIJ LIMBURGSE MIJNWERKERS**

Abstract

Real men: an exploratory research into masculinity among Belgian-Limburg miners

In this article we want to initiate a gender approach in the study of the labour market for miners in Limburg, in particular by looking at the ways in which miners defined and expressed their masculinity. Interviews, testimonies and a number of contemporary sources show that miners in the Belgian Limburg mines defined and expressed their masculinity by working hard, being competitive, having lots of after-work activities, not showing fear and minimizing risks. The gender identity among miners in the Campine area arose partly as a result of broader socio-economic evolutions: underground women's work was banned in Belgium since 1911, which made the underground the exclusive terrain of men. Another decisive factor was the drastically new labour organization that was introduced by the Limburg mining companies. The traditional miners' occupation lost much of its charm through mechanization and stricter supervision. Professional knowledge and autonomy were (partly) replaced by physical strength and competitiveness. This analysis shows that employers also used a certain form of hegemonic masculinity strategically.

In dit artikel willen we een eerste aanzet geven tot een gender-benadering in de studie van de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in Belgisch-Limburg, met name door te kijken naar de manieren waarop mijnwerkers hun mannelijkheid definieerden en uitten.¹ Masculinity kan niet worden beschouwd als een statisch begrip waarmee mannen worden geboren, maar als een *complex expression of male practices, consciousness, and cultural representation developed in specific contexts in constant interaction with subjects gendered as female and with other men.*²

Het concept *masculinity* kende vooral in de jaren 1990 een grote opgang binnen het domein van de arbeidsgeschiedenis. De werkvloer speelt immers een centrale

- 1 Onderzoek naar mannelijkheid kan in sommige gevallen ook leiden tot concrete initiatieven op de werkvloer. Om de problemen met risicovol gedrag van Australische mijnwerkers in te tomen, ontwikkelden een aantal steenkoolmijnen in West-Australië trainingsprogramma's over gender en mannelijkheid. Dean Laplonge, 'Doing safer masculinities: addressing at-risk gendered behaviours on mine sites', *M/C Journal* 16 (2013) 2, 4.
- 2 Craig Heron, 'Boys Will Be Boys: Working-Class Masculinities in the Age of Mass Production', *International Labor and Working-Class History* 69 (Spring 2006) 6-34, aldaar 7.

rol in de vorming van mannelijke identiteit en mannelijkheid: *work, in the sense of a job, and the workgroup were prime sources of a sense of self, of individual and collective identity for men.*³ Veel onderzoek heeft zich toegespitst op door mannen gedomineerde beroepen, zoals in professionele sporten, de spoorwegen, de bouwsector, landbouw, bosbouw, transport, de marine en het leger, en industriële sectoren zoals de auto-, staal- en mijnindustrie.⁴ Deze sectoren leken gedurende de twintigste eeuw een vruchtbare voedingsbodem voor het ontstaan van een specifieke vorm van hyperviriele mannelijkheid die werd gekenmerkt door een focus op fysieke kracht, competitiviteit, agressiviteit, risicovol gedrag en het bagatelliseren van ongezonde werkomstandigheden. Het lichaam staat er steeds centraal, in allerlei vormen van gedrag:

*applying muscular strength on the job, coping with the heat and grime of the workplace, suffering crippling injury or illness [...], eating for nourishment, drinking for pleasure (and to get drunk), playing demanding sports, performing sexually, fighting with and violently assaulting others, and swaggering, shouting, whistling, singing, swearing, belching, and farting in deliberately performative ways.*⁵

Sommige mannelijkheden worden meer geapprecieerd dan andere, ze staan in een hiërarchische relatie. Dit wordt de hegemonische mannelijkheid genoemd: een cultureel geïdealiseerde vorm van mannelijkheid.⁶ Dit concept wordt al sinds de jaren 1970 gebruikt. Hoewel het niet zonder problemen is, blijft het een nuttige invalshoek in het onderzoek naar genderidentiteit. Gramsci's theorie van hegemo-

3 Keith McClelland, 'Rational and respectable men: gender, the working class and citizenship in Britain, 1850-1867', in: Laura Frader en Rose Sonya, *Gender and class in Modern Europe* (Ithaca New York 1996) 285, geciteerd in: Jeffrey Glasco, 'The seaman feels him-self a man', *International Labor and Working-Class History* 66 (2004) 40-56, aldaar 54.

4 E. Anderson en E.M. Kian, 'Examining media contestation of masculinity and head trauma in the national football league', *Men and masculinities* 15 (2012) 152-173; M. Ibanez en C. Narocki, 'Occupational risk and masculinity: the case of the construction industry in Spain', *Journal of workplace rights* 16 (2011) 2, 195-217; D. Iacuone, 'Real men are tough guys: hegemonic masculinity and safety in the construction industry', *Journal of Men's studies* 13 (2005) 247-266; B. Brandt en M.S. Haugen, 'From lumberjack to business manager: masculinity in the Norwegian forestry press', *Journal of Rural studies* 16 (2000) 343-355; R. Hinojosa, 'Doing hegemony: military men and constructing a hegemonic masculinity', *Journal of men's studies* 18 (2010) 2, 179-194; Steven Maynard, 'Rough Work and Rugged Men: The Social Construction of Masculinity in Working-Class History', *Labour/Le Travail* 23 (1989) 159-169; Stephen Meyer, 'Rugged manhood: the aggressive and confrontational culture of US Auto workers, 1930-1960', *Journal of social history* 36 (2002) 125-147; Paul Taillon, 'To make men out of crude material: work culture, manhood and unionism in the railroad running trades, c 1870-1900', in: Roger Horowitz (ed.), *Boys and their toys, masculinity, technology and class* (New York 2001) 33-54.

5 Heron, 'Boys Will Be Boys', 8.

6 Mike Donaldson, 'What is Hegemonic Masculinity?', *Theory and Society*, Vol. 22, No. 5, Special Issue: Masculinities (Oct. 1993) 643-657.

nie verklaart hoe een dominante (economische) klasse de maatschappij controleert en haar perspectief op de situatie opdringt. Hegemonie houdt overtuiging van het grootste deel van de bevolking in, met name via de media en de organisatie van sociale instellingen op een manier die 'natuurlijk', 'gewoon', 'normaal' lijkt. Het idee van hegemonie biedt een manier van praten over overkoepelende ideologieën op het niveau van alledag, als vanzelfsprekende ideeën en praktijken 'met instemming' en 'zonder dwang'. De staat is essentieel betrokken bij de handhaving ervan door het straffen of verbieden van non-conformiteit. Het idee van hegemonische mannelijkheid wordt voorgesteld als een vorm van mannelijkheid die in contrast staat tot andere minder dominante of achtergestelde vormen van mannelijkheid, m.a.w. de dominante vorm van mannelijkheid binnen een maatschappij of groep.⁷ Hoewel weinig tot geen mannen echt volledig dit soort 'ultieme' mannelijkheid bezitten, vormt het wel een normatief kader, een standaard voor wat het betekent een 'echte' man te zijn. De bezitters van deze vorm van geïdealiseerde mannelijkheid zijn ook niet noodzakelijk de machtigsten in de maatschappij, hoewel het hun zeker een bepaalde vorm van autoriteit verleent. Bovendien is deze hegemonische mannelijkheid steeds onderhevig aan verandering, ten gevolge van economische en culturele evoluties.⁸

Mannelijkheid (en gender in het algemeen) is in die zin een culturele constructie waarbinnen actoren betekenis geven aan hun ervaringen. Er is sprake van *a subjective social reality in which expectations are perceived or enacted, often incorporated into the daily routines that constitute taken-for-granted ways of behaving*.⁹ Het is een geheel van sociale gedragscodes die mannen leren te reproduceren.¹⁰ Die mannelijkheid komt tot uiting binnen de dagelijkse routine, bijvoorbeeld door microrituelen en gedragingen die mannelijkheid bewijzen.¹¹ Het is individueel gedrag gebaseerd op de verplichtingen die verweven zitten in dagdagelijkse sociale interactie, niet alleen ten aanzien van andere groepen (bijvoorbeeld vrouwen), maar ook bepalend voor de interne hiërarchie (in voorliggend geval dus mijnwerkers onderling, en ten aanzien van bijvoorbeeld werkgevers).¹² Daardoor lijkt mannelijkheid natuurlijk en het geconstrueerde blijft dus verborgen. Een laatste kanttekening hierbij: voor de meeste betrokkenen lijkt deze mannelijkheid weliswaar natuurlijk, maar zij

7 Jeff Hearn, 'From hegemonic masculinity to the hegemony of men', in: *Feminist Theory*, Sage Publications (London 2004) 53-55.

8 Hearn, 'From hegemonic masculinity', 56.

9 David Wicks, 'Institutional bases of identity construction and reproduction: the case of underground coal mining', *Gender, work and organization* 9 (2002) 3, 308-335, aldaar 317.

10 John Beynon, *Masculinities and culture* (Philadelphia 2002) 2.

11 Andrea Matosevic, 'Industry forging masculinity: 'tough men', hard labour and identity', *Nar. Umjet* 47/1 (2010) 29-49, aldaar 32.

12 Glasco, 'The seaman', 4.

Mannenpraat onder een poster met naakte dame. Groep oud-mijnwerkers bijeen op het station van Hasselt ten tijde van de mijnstakingen in 1987. Foto: Tony van Galen.

kan ook sterk als keurslijf ervaren worden voor hen die zich niet kunnen of willen conformeren.¹³

Het ondergrondse is verborgen onder het oppervlak, de mijnen zijn mysterieus en roepen een gevoel van gevaar en risico op. Als gevolg van deze factoren wordt deze ondergrondse wereld zowel door de maatschappij als de mijnindustrie zelf op een zeer ‘gengerde’ manier gezien.¹⁴ In het publieke discours en traditio-

13 Dit wordt duidelijk aangetoond door de getuigenis van transgender Stefanie in het artikel van Cornips en Van den Hengel, elders in dit volume. Mijnwerkerszoon Billy Elliot verkiest in de gelijknamige film balletles boven boksen, zoals zijn vader wil. Het leven van de extremitieke Welsche worstelaar Adrian Street, voormalig mijnwerker, werd door Jeremy Deller vereeuwigd in de documentaire ‘So Many Ways To Hurt You, The Life and Times of Adrian Street’ (<http://www.jeremydeller.org/SoManyWays/SoManyWays.php>).

14 Kuntala Lahiri-Dutt, ‘Bodies in/out of place: hegemonic masculinity and kamins’ motherhood in Indian coal mines’, Routledge, *South Asian History and Culture* (2013) 1.

nele voorstellingen worden mijnen ‘genaturaliseerd’ en genormaliseerd als mannelijk domein, als de meest voor de hand liggende werkplek voor mannen door hun fysieke en biologische eigenschappen: *The mines are also male in a discursive and cultural way because the work, the profession and the workplace culture has strong symbolic links to masculinity.*¹⁵ Populaire beeldvorming heeft deze waargenomen mannelijkheid van de mijnindustrie nog verder versterkt. Allen schrijft hierover: *Mining evokes popular images of hard unrefined men, distinct and separate from other workers, hewing in mysterious dungeons of coal: dirty, strange men, in some ways frightening and for this reason repellent, yet attractive because they are masculine and sensuous....*¹⁶ Op zich is dit uiteraard al een constructie: de situatie in de negentiende eeuw was heel anders. Toen werd de deelname van vrouwen in het arbeidsproces van de mijn als vanzelfsprekend gezien.¹⁷ We verwijzen hier ook naar de rol van de overheid of staat in het handhaven van de hegemonie en het verbieden van non-conformisme: vrouwenarbeid in de Belgische mijnen verdween na afkondiging van de wet van 13 december 1889 betreffende de arbeid van vrouwen, jongeren en kinderen in de nijverheidsgestiten. Alleen kinderen en vrouwen jonger dan 21 jaar die ondergronds werkten werden toen geweerd. Pas vanaf 1911 werd de ondergrondse mijnarbeid voor alle vrouwen verboden.¹⁸ Zo ontstond een gegenderde arbeidsverdeling: vrouwen werden vooral geacht de zorg voor de mannelijke mijnwerkers op zich te nemen, zodat deze het zware werk ondergronds zouden aankunnen.¹⁹ Deze sector was dus niet a priori het exclusieve terrein van mannen, maar de gewijzigde arbeidsomstandigheden bij het begin van de twintigste eeuw maakten het wel een vruchtbare voedingsbodem voor het ontstaan van een hyperviriele mannelijkheid.²⁰ Mechanisering, het nauwe toezicht door een sterk autoritair personeelskader, en allerlei vormen van rationalisatie devalueerden het traditionele mijnwerkersberoep, wat een directe weerslag had op de gangbare patronen van mannelijkheid in de mijnindustrie, voordien eerder gebaseerd op vakkennis. Dominant werd de mannelijkheid waarbij fysieke kracht en competitiviteit centraal stond.

Voor de geschiedschrijving van de Belgisch-Limburgse steenkoolindustrie vormt mannelijkheid een nog niet eerder belicht aspect van de arbeidsmarktstra-

15 Lena Abrahamsson en Margaret Sommerville, ‘Safety, learning and masculinity in the Australian coal mines’ (Paper to the conference From grounded skills to sky-qualifications, Kiruna 17-19 August 2005) 3.

16 Victor L. Allen, *The Militancy of British Miners* (Shipley 1981) 4.

17 Leen Roels, *Het tekort. Studies over de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in het Luikse kolenbekken vanaf het einde van de negentiende eeuw tot 1974*. Maaslandse Monografieën, 77 (Hilversum 2014) 71.

18 *Ibidem*, 75.

19 Ad Knotter, ‘Mining’, in: Karin Hofmeester & Marcel van der Linden (ed.), *Handbook The Global History of Work* (Berlin/Boston 2018) 251.

20 Matosevic, ‘Industry forging masculinity’, 39.

tegieën van werkgevers en werknemers.²¹ Onze probleemstelling en belangrijkste onderzoeksvraag is dan ook: Zijn er voorbeelden te vinden in het dagelijkse gedrag van mijnwerkers op en naast de werkvloer, die het bestaan van een vergelijkbare hegemonische mannelijkheid, zoals in andere mijnbouwgebieden en industriële sectoren, doen vermoeden? We onderzoeken achtereenvolgens de fysieke kracht en het competitieve, het omgaan met gevaren, het ontspanningsleven en de houding ten aanzien van elkaar en anderen. Hoe werd dit soort mannelijkheid in de Limburgse mijnen geconstrueerd? Wat was de rol van mijndirecties en arbeiders en hoe beïnvloedden externen dit beeld? Hoe kwam deze mannelijkheid tot uiting? Waarom is dit soort mannelijkheid ontstaan in mijnen?

Omdat mannelijkheid vaak als zo vanzelfsprekend en dus onzichtbaar wordt beschouwd, hoeft het wellicht niet te verbazen dat historische bronnen over het bestaan van een specifieke vorm van mannelijkheid van mijnwerkers eerder dun gezaaid zijn. We trachtten dan ook vooral uitingen van het bestaan van een hegemonische masculiniteit – en dus van een verwachte manier van gedrag – te vinden aan de hand van de banale, dagelijkse activiteiten op de werkvloer. We baseerden ons daarbij vooral op eerder eigen onderzoek en een aantal interviews met mijnwerkers, die in 2015 in het kader van het Jaar van de Mijnen (Nederland) werden afgenomen in opdracht van Erfgoedcel Mijn-Erfgoed. Ter gelegenheid van de herdenking van de aankondiging van de sluiting van de Nederlandse mijnen organiseerde de Erfgoedcel samen met Nederlandse en Waalse collega's uitwisselingsmomenten voor oud-mijnwerkers. Tijdens deze ontmoetingen werden gelijkenissen en verschillen omtrent immateriële mijnwerkerscultuur meteen duidelijk. De methodiek van de mondelinge geschiedenis werd benut om deze interessante bevindingen vast te leggen. De interviews werden afgenomen op zaterdag 11 april 2015 en zaterdag 26 september 2015. Mondelinge bronnen zijn bij uitstek geschikt om mentaliteitsgeschiedenis (gedachten en gevoelens in het verleden) te bestuderen.²² Deze bronnen leggen niet meteen feiten bloot, maar verhalen duidelijk een bepaalde subjectiviteit/subjectieve ervaringen. Frank Barrett die de constructie van hegemonische mannelijkheid in de Amerikaanse marine onderzocht maakte

21 Bart Delbroek, *In de put. De arbeidsmarkt voor mijnwerkers in Belgisch-Limburg, 1900-1966*. Maaslandse Monografieën, 79 (Hilversum 2016).

22 'Een mentaliteit is eigen aan een groep. Zij bestaat enerzijds uit de voorstellingen die een groep zich maakt van de wereld en van de maatschappij waarin zij leeft, en anderzijds uit collectieve gedragspatronen zoals rituelen, waarin deze voorstellingen worden uitgedrukt en aan volgende generaties overgedragen. Een mentaliteit heeft naast cognitieve ook affectieve componenten. De leden van een groep kunnen deelhebben aan een bij die groep horende mentaliteit zonder dat zij zich daar (geheel) van bewust zijn'. Zie ook: https://www.heemkunde-vlaanderen.be/images/Bladwijzer19_mentaliteitsgeschiedenis.pdf

eveneens gebruik van interviews als belangrijkste bron.²³ Dergelijk onderzoek kan ook gebaseerd worden op reeds bestaande interviews of mondelinge bronnen/getuigenissen. Gedurende de laatste 30 jaren verschenen verschillende publicaties, waarin eveneens gesprekken met mijnwerkers en hun families aan bod kwamen.²⁴ In deze interviews werd zelden of nooit gericht gevraagd naar mannelijkheid, maar het feit dat deze tot uiting komt binnen de dagelijkse routine, maakt deze getuigenissen goed bruikbaar voor voorliggend onderzoek.

We zijn er ons van bewust dat deze benadering niet geheel zonder problemen is. Mannelijkheid is zoals eerder aangegeven immers voortdurend aan verandering onderhevig: *working-class masculinities were not fixed, static, or universal, but shaped in specific ways in different contexts and subject to challenges and re-negotiation over time.*²⁵ Met andere woorden, oud-mijnwerkers – in een periode na de mijnsluitingen en met meer afstand tot hun werk dan vroeger – zullen met een iets andere blik naar hun verleden en hun mijnwerkersidentiteit terugkijken. Bovendien is het niet altijd even makkelijk te achterhalen over welke periode de getuigen spreken. Niettemin hopen we met deze nieuwe invalshoek tot een aantal nieuwe inzichten over het dagelijks gedrag van de Limburgse mijnwerkers te komen.

Echte venten kunnen hard werken

Uit de literatuur blijkt duidelijk dat arbeiders in door mannen gedomineerde sectoren een nogal ongebruikelijke houding hadden ten opzichte van hard, zwaar en vuil werk. Het vertonen van fysieke kracht, bewezen door lang en hard werken, is essentieel voor het uiten van de eigen mannelijkheid. Ook Limburgse mijnwerkers lijken aan dit profiel te beantwoorden. Dat het beroep van ondergrondse mijnwerker zwaar was lijdt geen twijfel: 'Kolenhouwer zijn is zwaar werk. Het begint al vóór ge aan het front staat: de hele weg daar naartoe minstens twintig kilo materiaal meedragen: de boorhamer die op perslucht werkt, de boorijzers, de *piqueur* ...'.²⁶ Niettemin was (en is) de beroepstrots groot. In zowat alle gesprekken met Limburgse oud-mijnwerkers hoor je de voldoening waarmee ze over hun vroegere

23 Frank J. Barret, 'The organizational construction of hegemonic masculinity: the case of the US Navy', *Gender, Work and Organization* 3 (July 1996) 3, 129-142.

24 T. de Rijck en G. Van Meulder, *De ereburgers. Een sociale geschiedenis van de Limburgse mijnwerkers* (Berchem 2000); I. Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud* (Hasselt 2001); F. Delarbre, B. Delbroek e.a. (eds), *De Koolputters. Geschiedenis van de Limburgse mijnwerkers* (Zwolle 2005-2007); Werkgroep Mijnwerkersgeschiedenis, *In de mijn is iedereen zwart* (Berchem 1984).

25 Heron, 'Boys Will Be Boys', 6.

26 Oud-kolenhouwer Frans, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 10.

Twee mijnwerkers aan het kolenfront in de Mijn van Beringen, omstreeks 1958. De foto biedt een geïdealiseerd beeld: niet alleen waren de kolenlagen doorgaans veel lager, scheenbeschermers werden vaak niet gedragen. Archief Mijnmuseum Beringen.

werk spreken. Meerdere getuigen verklaren dat ze nog steeds in de mijn zouden gaan werken, indien ze weer zouden openen, maar dan liever toch niet meer in die zware en ongezonde werkomstandigheden. Louis Vaes: ‘Mocht ik jong zijn en opnieuw een stiel beginnen, ik zou opnieuw mijnwerker worden. Alleen zou ik dan zo zot niet meer zijn, want de reuma kreeg ik doordat ik bezweet van het werk in de koelte van de tocht terecht kwam. Water of wat ook deerde mij niet. Ik zag toch zo gaarne “kool” komen. En de mensen van Zwartberg die konden werken’.²⁷ Het wordt meteen duidelijk dat genderidentiteit geen statisch gegeven is. Onder

27 R. Thomas, *Tussen schachtoren en steenstort. Oorsprong en verleden van een Zwarte Berg, zijn zwart goud en de mijnwerkers die er leefden* (Opglabbeek 2002) 279.

meer het verdwijnen van de mijnindustrie laat toe dat oud-mijnwerkers met meer afstand naar hun vroegere arbeidscultuur kunnen terugblikken. Walter:

dat werk, dat is toch wat geweest. Maar ge kunt dat niet meer doorgeven aan uw kinderen. [...] Die warmte, of tot uw navel in het water en koud. En daar moest gewerkt worden. Hoe gaat ge dat overbrengen? Er zijn ontploffingen geweest, er zijn doden geweest. Hoe gaat ge dat overbrengen? Ge leeft daar op dat moment in, met uw gezin, en iedereen leeft daarin mee. Maar na de sluiting van de mijn, wat houdt ge daarvan over? Wat blijft daarvan hangen?²⁸

Een mijnwerker was dus iemand die hard moest kunnen werken, en die niet bang was van de omstandigheden. Naar aanleiding van een staking van schachtarbeiders in juli 1917 in de mijn van Beringen rapporteerde ingenieur Lecomte aan zijn leidinggevende: ‘Het zijn geen mijnwerkers, het zijn maar manoeuvres die nooit een schacht gezien hebben en die het opgeven als er een beetje water valt.’²⁹ Een Marokkaanse wervingsagent, liet zich in een brief aan de directeur-generaal van Fedechar laatdunkend uit over arbeiders uit het zuiden van Marokko: *Vous savez très bien et par expérience que les ouvriers de la zone sud du Maroc ne sont que des coiffeurs, des petits boutiquiers ou artisans qui n’ont jamais travaillé dans les travaux durs comme ceux des mines, et conséquemment il faut les chercher dans la zone Nord, que antérieurement émigraient en Algérie pour travailler dans l’agriculture et travaux publics.*³⁰ Wat was dan een goede mijnwerker? Een ingenieur van Beringen omschreef het zo: ‘Iemand die fysiek sterk was en lichamelijk gezond. Er wordt veel over stoflongen gesproken, maar er waren er die al na 7-8 jaar moesten stoppen omdat ze ziek werden. Of er waren er die niet eens konden beginnen. Omdat ze medisch niet in orde waren, omdat ze niet sterk genoeg waren, of omdat ze schrik hadden.’³¹ Koppigheid werd eveneens als een troef beschouwd: ‘Een beetje met een keikop dus, zoals het een echte mijnwerker betaamt, begon Jean op zijn 14de op de mijn van Eisden.’³²

Voor jonge arbeiders was het niet evident dergelijke inspanningen te leveren. Jaak was kolenhouwer in Waterschei tijdens de kolenslag:³³ ‘Het was in die tijd heel

28 Ook echtgenotes van mijnwerkers wisten zelden hoe zwaar de werkomstandigheden ondergronds waren. Pas met de introductie van weekendbezoeken kregen ze de kans aan den lijve te ondervinden in welke omstandigheden hun man zijn werk verrichte. Zie: De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 342-343.

29 G. Goddeeris, *Onder en boven. Beringen-Mijn: 1907-1982* (Beringen 1983) 55.

30 Fedechar, *Lettre de Tahar à Peeters*, 9 juillet 1964, geciteerd in Karim Azzouzi, ‘Les Marocains dans l’industrie charbonnière belge’, *Brood en Rozen* 9 (2004) 4, 45.

31 Ingenieur Luts, Beringen, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 35.

32 Oud-mijnwerker Jean, in: *ibidem*, 104.

33 Het beleid in België na de Tweede Wereldoorlog om de steenkoolproductie op te drijven en zo de

Fitness in de Cité van Eisdén, ca. 1955. Richard Tetela, een Poolse mijnwerkerszoon, werkt aan zijn fysiek in de tuin achter zijn ouderlijk huis in de Cité van Eisdén. Fotocollectie Stichting Erfgoed Eisdén.

zwaar labeur. Alles met de hand. Tegen dat ze thuis de soep uitgeschept hadden viel ik in slaap. Achttien jaar en dan zo'n zwaar werk'.³⁴ Janek, omwille van zijn gestalte ook Vlooike genoemd, had als 14-jarige nog geluk toen hij in 1938 in Winterslag begon: 'de meeste jongens die klein waren, die hadden in de mijn goed werk. Ge hebt jongens die goed gebouwd zijn, die moesten een schup gaan halen. Dat heb ik godzijdank in het begin nooit moeten doen. Veel van mijn kameraden, als ze een beetje groot waren, hebben onmiddellijk zwaar werk gekregen'. Toch was ook voor Janek zelf de confrontatie met het zware werk onvergetelijk: 'Het was zeer hard in het begin, als jongen van 15 jaar. Er is menige traan gevloeid: "Wat heb ik nu aangevangen? Had ik toch maar geluisterd naar mijn ouders". Maar ja, er was geen

energetische basis te leggen voor economische wederopbouw. Daarvoor moest worden afgerekend met een nijpend tekort aan mijnwerkers. Roels, *Het tekort*, 107.

34 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 102.

teruggaan aan. Wat moest ge doen? Erdoor. Met een lach en een traan'.³⁵ Hij vertelt verder dat vooral het opzien naar anderen, die ook jong begonnen waren, maar het wel volgehouden hadden, hem erdoor hielp. Met andere woorden, Janek leerde al snel van anderen het gedrag dat van hem als man en mijnwerker verwacht werd.

Dit verwachtingspatroon bood ook (of zelfs vooral) aan de werkgevers voordelen. Fysieke kwaliteiten waren in de ogen van de mijndirecties doorslaggevend, zeker voor kolenhouwers. Een getuige uit Waterschei: 'Als er enkele ingenieurs kolenhouwers te weinig hadden, dan gaven ze dat door. We hadden per afdeling een lijst van kolenscheppers. Dat zijn dan de eerste kandidaten om over te gaan, als die mannen oud genoeg waren, natuurlijk niet van die lichte vingertjes, dat moest al een geknoeste kerel zijn'.³⁶ In hun handleiding mijnbouwkunde uit 1947 somden Dalemans en Suetens een aantal (theoretische) vereisten op voor het beroep van kolenhouwer, die naar zij beweren 'a fortiori ook voor de andere functies mogen gelden'.

- Krachtig gespierd gestel (bij voorkeur magere type). Alle spieren van het lichaam (van vingers, armen, benen, rug, buik, nek) worden gedurende het werk gemobiliseerd. Verschillende bewegingen moeten terzelfder tijd met onderscheiden lichaamsdelen kunnen uitgevoerd worden.
- Buitengewone lenigheid van het lichaam, dat bijna alle mogelijke posities moet kunnen aannemen.
- Weerstandsvermogen tegen vermoeienis, tegen veranderingen van warmte- en vochtigheidsgraad.
- Vrije, gezonde luchtorganen: flinke borstkas, geen vernauwde noch droge neus, geen asthma noch bronchites, noch amandelwoekeringen, noch tandbederf.
- Goed ontwikkelde zintuigen: geen oogziekten, voldoende gezichtsscherpte, scherp gehoor, reukzin (gassen, rook).
- Vrij zijn van huidziekten, snelle genezing van wonden.

Een kolenhouwer moest echter niet alleen fysiek in topvorm zijn. Dalemans en Suetens noteerden ook enkele psychologische vereisten:

- Snelle reflexbewegingen hebben als iets onverwachts gevoeld, gehoord of bemerkt wordt.
- Zich spoedig aanpassen bij nieuwe werkomstandigheden of nieuwe bezigheid.
- Zich gemakkelijk aanpassen bij een groep verschillende en opeenvolgende bewegingen.

35 *Ibidem*, 105.

36 *Ibidem*, 69-70.

- Gedurende lange tijd zonder moeite honger en dorst verdragen.
- Zich niet laten verstrooien door heen- en weer geloop, door stilvallen van of defecten aan machines.
- Gemakkelijk ongemakken van slechte geur, schokken, geronk van werktuigen enz. uitstaan.
- Zich niet laten beïnvloeden door het onaangename uitzicht der werkplaats, de werkvoorwaarden (temperatuur, water, stof, ruimte).
- Zich niet laten deprimeren door eentonig of afgezonderd werk.
- Vlijt, levendigheid: nochtans voorzichtig zijn en kalm blijven als er gevaar dreigt. Zich niet laten afschrikken door onaangename of verrassende dingen (steenvaal, breken van ondersteuning, ontsnapping van perslucht, enz.)
- Kunnen wedijveren met zijn werkmakkers.
- Strenge tuchtgeest en groot solidariteitsgevoel bezitten.³⁷

Een kolenhouwer moest dus stoïcijns kunnen omgaan met vuile, eentonige en gevaarlijke werkomstandigheden. Hoewel hij ook solidair moest zijn, mocht dat blijkbaar wel niet ten koste gaan van competitief gedrag ten opzichte van zijn collega's. Met het uitspelen van de onderlinge concurrentie bij kolenhouders beschikten de mijndirecties immers over een krachtig middel tegen hun onderlinge solidariteit. Een oud-mijnwerker uit Eisden vertelt:

Ik herinner me het verhaal van Joep, een Hongaar. Er had een ingenieur zich eens laten ontvallen dat een bepaalde Italiaan een heel goede ouvri was. Joep heeft dan heel furieus gereageerd: 'Geef hem dan maar eens een stock naast mij, dat hij maar naast mij komt werken!' Toen hebben die dus een post naast elkaar gewerkt. En Joep heeft zich de ziel uit het lijf gewerkt om duidelijk aan te tonen dat hij met zijn stock eerder klaar was.³⁸

Voor de buitenlandse mijnwerkers was de drijfveer om zoveel mogelijk te kunnen verdienen vaak nog groter. Een Italiaanse kolenhouwer, die tijdens de Kolenslag naar de mijn van Zwartberg kwam, beschrijft:

Om veel te kunnen verdienen werkten de Italianen zich kapot in de mijnen. Ze waren van plan één jaar hard te werken en dan terug te vertrekken. De Vlamingen wilden langzamer werken, die moesten nog heel hun leven in de put zitten.

37 J. Dalemans en L. Suetens, *Handleiding tot de mijnbouwkunde ten gebruike van geschoolde mijnwerkers* (Antwerpen 1947) 290-291.

38 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 193.

Italianen deden voor 100 frank, wat een Belg nog niet voor 500 frank zou doen. Doordat de Italianen zo snel doorwerkten, namen de ingenieurs steeds een groter aantal meters als basis en dat was voor iedereen nadelig. Daarom vonden ze ons waarschijnlijk onderkruipers.³⁹

Een tweede Italiaanse mijnwerker, die in dezelfde periode in Zolder begon, beaamt: 'We waren bekwaam om ons kapot te werken. Sommigen gingen een half uur vroeger af om in plaats van vier meter zes meter te kunnen maken, alleen om meer geld te verdienen om zo vlug mogelijk te kunnen terugkeren. Het gevolg daarvan was dat de patroon iedereen verplichtte zes meter te maken om aan het minimumloon te komen'.⁴⁰

De mijndirecties namen daarnaast ook meermaals initiatieven om de mijnwerkerslonen verder te individualiseren. In 1934 klaagden twee christelijke vakbondsmilitanten Bielen en Maes over de constante uitbreiding van de individuele 'stocks' die iedere kolenhouwer dagelijks diende te verbouwen in de steenkoolmijn van Helchteren-Zolder. Zo kregen de beste houters het voorstel hun stock met 25 cm te verlengen en zo een hoger dagloon te realiseren. Bielen en Maes omschreven nogal cynisch de houding van de Limburgse mijnwerkers: 'En...den naieven Limburgschen houwer, belust op wat meer daghuur, spuwde in de handen en ... ja... dat ging gemakkelijker dan ik dacht. Bij het opstrijken van het veertien-dagenloon was hij opgetogen! Wat een schoon geld!'. Dit had tot gevolg dat ook de overige kolenhouters aan hun oversten vroegen voor een verlenging van hun stock, waardoor 'de dienstvaardigheid van den werkman tegenover den anderen verdween door de immer toenemende concurrentie van den eenen werkman tegen den anderen'. De individualisering van het loon werd in de Limburgse mijnen nog verder doorgedreven door de introductie van een *ranking* bij het personeel in 'goede, halfgoede en slechte houters'. Daaraan beantwoordden 'hooge, middelmatige en lage loonen'.⁴¹

Ook in de beeldvorming rond mijnwerkers bestond (en bestaat er nog steeds) een sterke nadruk op het lichaam van de mijnwerker en op zijn kracht. Wervingsaffiches tijdens de Kolenslag bijvoorbeeld toonden mijnwerkers met hoekige gezichten en gespierde lichamen. De Limburgse mijndirecties stimuleerden dit imago van sterke, gezonde mijnwerkers doelbewust. Tekenend daarvoor was hun reactie op een bronzen bas-reliëf van Oscar Bronckaers dat hij ter ere van het 50-ja-

39 Werkgroep Mijnwerkersgeschiedenis, *In de mijn is iedereen zwart*, 53.

40 *Ibidem*, 38.

41 Bielen en Maes, in: *De vrije mijnwerker*, juli 1934; KADOC, Papieren P.J. Broekx, 5.2.3.1, 'Nota van Dom. Bielen en Jos Maes aan Broekx', Zolder, 17 mei 1934. Zie Delbroek, *In de put*, 124-125.

De twee bas-reliëfs van Oscar Bronckaers op het mijnmonument 'De Putmannen' in Eisden, 2012. Fotocollectie Stichting Erfgoed Eisden

rig jubileum in opdracht van de mijn van Eisden maakte. Zijn eerste ontwerp – een oude, afgeleefde mijnwerker – moest worden vervangen door een jonger, gespierder exemplaar.⁴² Ook voor de buitenwereld overheerste het beeld van een krachtige mijnwerker, zij het dan met een minder goede reputatie. In de *Gids op Maatschappelijk Gebied*, het tijdschrift van de Limburgse christelijke arbeidersbeweging lezen we: 'Hiervoor is eigenlijk geen opleiding nodig, wel een kloek hoofd, breede schouders, een gezond lichaam en verder wat werklust en goeden wil, ziedaar alles.'⁴³ Bij de medische controle van nieuwe arbeiders lette een mijnarts van Eisden op

42 Als eerbetoon aan alle mijnwerkers werd in 2012 'De Putmannen' ingehuldigd, een monument met daarop de namen van de 251 omgekomen mijnwerkers in de mijn van Eisden, en met ook de twee bas-reliëfs van Oscar Bronckaers. Eén zoals de mijndirectie het zag, en één zoals Bronckaers zelf de mijnwerker zag.

43 A. De Corswarem, 'Fabriek en mijnwerk', *De gids op maatschappelijk gebied* 1 (1902) 39, 5.

een aantal lichamelijke voorwaarden: ‘Er waren grenzen aan de gestalte, aan het gewicht. Iemand die te veel kilo’s woog kon niet beginnen, iemand die te klein was kon niet beginnen. [...] Iemand met een actieve tuberculose werd meestal definitief afgekeurd. Ook iemand met onvoldoende gezichtsvermogen of gehoor’.⁴⁴ In jaren van een groot tekort aan arbeidskrachten werd er echter veel soepeler met deze vereisten omgesprongen: ‘Eigenlijk mocht ik niet eens beginnen, want ik was te licht. Amper vijftig kilo woog ik in die dagen, en dat kon niet voor een mijnwerker. Met al dat harde werk, dat loodzware materiaal. Maar ik heb ze op mijn hart beloofd dat ik goed zou eten, en toen lieten ze me toch aan de slag gaan’.⁴⁵ In de migratieakkoorden die België afsloot met verschillende Europese landen voor de aanwerving van ondergrondse mijnwerkers was een leeftijd tussen 18 en 35 jaar oud, of 45 jaar in het geval van gekwalificeerde arbeiders een basisvereiste. Buitenlandse arbeiders ondergingen in hun thuisland al meermaals een grondige medische controle.⁴⁶ De mijnbedrijven wilden immers geen onnodige reiskosten maken voor niet-geschikte kandidaten. Nochtans gaven meerdere getuigen aan dat de medische controles in hun thuisland vrij weinig voorstelden.

Echte venten hebben geen schrik

Een tweede aspect van hegemonische mannelijkheid betreft de manier waarop risico’s worden gepercipieerd, aanvaard en genormaliseerd. Sectoren als scheepvaart, bosbouw, staalindustrie, constructie en mijnbouw waren inherent gevaarlijk en ongezond. In de Limburgse steenkoolmijnen waren de ingenieurs in de beginjaren nog onvertrouwd met de drastisch andere geologische omstandigheden van het nieuwe kolenbekken, met talrijke ongevallen tot gevolg. De mijndirecties hadden, ondanks toegenomen regulering, bovendien vooral oog voor de productiviteit van hun personeel en niet voor hun veiligheid. Mijnwerkers hebben het tijdens interviews uitvoerig over die gevaarlijke omstandigheden. Tijdens hun loopbaan echter werd daar onderling veel minder over gesproken: ‘Daar werd nooit over gepraat, daar werd nooit over gefilosofeerd. Ge moest kiezen: ik ga of ik ga niet, ik doe het of ik doe het niet’.⁴⁷ De getuigenis van Karl, met 80 procent stoflong is betekenisvol: ‘Als je jong bent, dan wordt gesproken over dat (drinkgebaar) en dat (seksgebaar). Jaren later vraagt men: Heb je al pensioen? Hoeveel beroepsziekte

44 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 80.

45 Voormalig mijnwerker W.B., in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 90.

46 Delbroek, *In de put*, 169.

47 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 167.

heb je?'.⁴⁸ Trouwens, het arbeidsritme lag zo hoog dat er voor de meeste arbeiders geen tijd was om na te denken over de risico's. Nieuwe arbeiders waren bovendien vaak onwetend over de mogelijke gevaren. Vorming bij aanwerving kwam er immers pas structureel vanaf de late jaren 1950. Meestal werden nieuwe mijnwerkers gewoon direct ondergronds gezonden, en bij een meer ervaren arbeider gezet. Janek: 'die mens zei u nog niet eens dat ge af en toe naar boven moest kijken om te zien of er gene steen op uwe kop ging vallen. Die vonden dat normaal. Ge kende daar geen gevaar, want niemand wees u daarop in het begin'.⁴⁹ Wie de stress over de gevaarlijke omstandigheden niet aankon, vertrok meestal al snel. Sommigen namen hun biezen zelfs al direct na de eerste keer af te dalen met de lift. Hoewel sommige mijnwerkers tijdens interviews na hun carrière toegaven dat ze wel dege-lijk schrik hadden, was het in het mannenwereldje van de mijn niet eenvoudig dat toe te geven: 'Vroeger lachten ze mij uit: maar gij zijt ne bange mens. Maar ik ben nooit geblesseerd geweest'.⁵⁰

Pas bij zware ongevallen kon er wat langer worden stilgestaan bij de gevaren van het mijnwerk. Een mijnwerker beschrijft zijn ervaring na de dood van een bevriend opzichter: 'Dat was het jaar voor ik gestopt ben. Toen had ik schrik, ik moest nog zo lang werken: was ik hier maar weg'.⁵¹ Het verhaal van een kolenhouwer van Waterschei geeft aan met welke psychologische stress mijnwerkers kampten:

Als ik thuis kwam en ik had een heel moeilijke zware dag gehad, dan ging ik een uur in mijn hof zitten op mijn knieën en dan plukte ik al uit wat voor mijn voeten kwam. Als er een dodelijk ongeval was gebeurd of zo. Ene keer is een kameraad van mij verongelukt, toen ben ik acht dagen niet meer gaan werken. Toen heb ik op het punt gestaan om te stoppen. Dat had mij zo aangegrepen.⁵²

Toch bestond er na dergelijke ongevallen nog druk om terug aan de slag te gaan: 'Zelfs met een dodelijk ongeval wat ik persoonlijk heb meegemaakt: een collega blijft dood omdat een stempel wegspringt en komt met het hoofd tussen twee stempels in en we hebben hem in de Rode Kruiswagen gelegd en toen durfde een opzichter tegen ons te zeggen: "Gaan jullie maar terug naar het werkpunt"'.⁵³

48 *Ibidem*, 171.

49 *Ibidem*, 86.

50 *Ibidem*, 166.

51 *Ibidem*, 147.

52 *Ibidem*, 157.

53 Interview met oud-mijnwerkers H.D. (Oranje Nassau I, Heerlen, NL) en J.E. (Waterschei), april 2015.

Over de alomtegenwoordige gezondheidsrisico's van de ondergrond werd dus niet veel nagedacht. Het gebrek aan controle over hun gezondheid leidde tot een zeker fatalisme. Het ging echter verder dan dat. De druk om tot de groep te behoren, en gezien te worden als echte man, leidde tot doelbewust risicovol gedrag. De loonsystemen die door het management werden ingevoerd, werkten dit in de hand: 'Mijn vader heeft ook in Waterschei gewerkt en die kwam van de Maurits (NL) af, en die vertelde dat ook: luister, de veiligheid is er een stuk lager, maar het salaris is gewoon stukken beter in België'.⁵⁴ Kolen- en steenhouders werkten aan 'akkoordloon'. Ze werden betaald op basis van de gemaakte productie in meters vooruitgang, in kubieke meter of in aantal mijnwagens. Wie hard werkte en veel kolen kon maken, kon dus meer verdienen. Hubert: 'Dat moest ge allemaal zelf doen. Boren, schuppen en alles. We kregen een redelijk grote stock en die moest eruit en dan hadden we nog niet genoeg. Zo ging dat. Elke meter dat ge meer miek, werd betaald'.⁵⁵ Dat akkoordlonen konden compenseren voor een gebrek aan toezicht, wordt geïllustreerd door het volgende citaat uit 1941 van een Poolse arbeider: 'Ze moesten niet eens met een knuppel achter ons staan om ons hard te doen werken. "Hoe meer ik doe, hoe meer ik verdien, hoe beter mijn gezin het heeft", dat zette ons onder druk'.⁵⁶

Iedere kolenhouwer was bij het afbouwen van zijn stock ook verantwoordelijk voor bepaalde nevenactiviteiten zoals het stutten van 'het dak'. Dat die taken niet werden vergoed in het akkoordloon werkte echter het negeren van veiligheid in de hand.⁵⁷ Dit was immers niet-productief werk, waarvoor ze dus ook niet betaald werden: 'In de pijler, waar op zeker moment het meeste geld verdiend werd, werden wel eens kolen weggehaald en dan stond een stuk open, wat in Nederland niet mogelijk was... Als er daar een halve meter open was tussen de stempel en de kolenlaag werd er bijgestut en in België werd dan wel eens gezegd: oh, het kraakt niet ... we horen nog niks, het kan...'.⁵⁸ Onder druk van de eigen leidinggevenden durfden opzichters wel eens veiligheidsmechanismen uit te schakelen, als die de productiviteit in het gedrang brachten, met alle risico's van dien:

De veiligheidsomstandigheden in de Belgische mijnen waren heel anders. In Nederland hield men veiligheid en gezondheid hoog in het vaandel. In België was dat helaas niet. Het is ook zo dat er veel meer gas was, in de Belgische mijnen, omdat ze veel dieper liggen als in Nederland ... Het was bijna iedere dag

54 Ibidem.

55 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 95.

56 Werkgroep Mijnwerkersgeschiedenis, *In de mijn is iedereen zwart*, 20.

57 Gaandeweg werd een aantal extra kwaliteitsvoorwaarden, voornamelijk met betrekking tot de veiligheidsvoorschriften, voorzien in de akkoordlonen. Delbroek, *In de put*, 122.

58 Interview met oud-mijnwerkers N.M. (Oranje Nassau II, Heerlen, NL) en J.B. (Eisden), april 2015.

dat er gasalarm was. Als er een percentage was van meer dan 1,8% methaangas, dan werd de hoogspanning elektronisch afgesloten.... Ik ben weleens een situatie tegengekomen... Ik zeg tegen de opzichter: 'Zou hier geen gas zijn, want ik voel me niet goed hier'. 'Nee, hier is geen gas'. Toen ging ik naar de elektronische beveiliging kijken en wat had die man gedaan: die had een persluchtleiding op de meetkop laten blazen om het percentage gas te doen dalen. Ik maakte meteen die slang los en meteen stond de meter op 2,8% gas, meer dan het dubbele van het toelaatbare.... Dat was schering en inslag.⁵⁹ Ook elders in de ondergrond werd een loopje genomen met de voorschriften: 'de kooi (cf. van de lift), daar konden 16 mijnwerkers in, 4 kooien boven elkaar, maar daar werd bij ons niet naar gekeken, daar werden er 25 in gestopt'.⁶⁰

Beschermende kledij werd als hinderlijk ervaren, ondanks regelmatige veiligheids-campagnes. Hoewel cijfers uitwezen dat het dragen van handschoenen tot 25 procent minder kwetsuren aan de handen leidde, bleken ze niet populair:⁶¹ 'Het eerste wat we moesten dragen waren handschoenen. En ik had die altijd achter mijn riem. Die ingenieur klopte op mijne buik: "Was da?" Ik zeg: "Mijn handschoenen". "Nee", zegt hij, "buikschoenen"'.⁶² Voor de Tweede Wereldoorlog waren er wat betreft schoeisel geen voorschriften. Veel mijnwerkers droegen espadrilles. Anderen gingen blijkbaar liever blootvoets: 'en die hadden voeten gelijk een olifant'.⁶³ Schoenen met stalen neuzen kwamen er pas vanaf de jaren 1950. Die moesten de mijnwerkers echter aanvankelijk zelf betalen. De typische werkkleren van de mijnwerker – het blauwe pak met sjaal – diende vooral voor het transport naar en van de werkplaatsen. Eénmaal daar werkten de meeste kolenhouwers gezien de hoge ondergrondse temperaturen met ontbloot bovenlijf of zelfs helemaal naakt.⁶⁴ De stofmaskers die door de mijnen werden uitgedeeld aan hun personeel kenden evenmin succes: 'Stofbestrijding? Ze hadden wel maskers, maar niemand gebruikte ze...'.⁶⁵ De maskers maakten ademen moeilijk, en veroorzaakten huiduitslag. De introductie van boorhamers met waterspoeling had tot doel het stof te beperken. Maar het water zelf zorgde ook voor ongemakken en vertraagde de productie, en daardoor 'moesten we de mannen bijna verplichten om dat op te zetten', aldus een voormalige directeur ondergrond.⁶⁶

59 *Ibidem*.

60 *Ibidem*.

61 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 456.

62 *Ibidem*, 143.

63 *Ibidem*, 142.

64 *Ibidem*, 108; Jean Put, *Russische krijgsgevangenen in Limburg 1942-1945. Leven en werken in oorlogstijd* (Leuven 2002) 157-158.

65 Interview met oud-mijnwerkers N.M. (Oranje Nassau II, Heerlen, NL) en J.B. (Eisden), april 2015.

66 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 110.

Mijnwerker in een pijler omstreeks het midden van de jaren 1950. De pink aan zijn linkerhand ontbreekt gedeeltelijk. Collectie PCCE (Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed).

Ongevallen – kleine en grote – waren onvermijdelijk. Mijnwerkers waren dermate vertrouwd met gevaar en ongevallen, dat de eigen kwetsuren sterk werden gebagatelliseerd. Rik Thomas schrijft over de Zwartbergse mijnwerker Jan Schols: ‘dertien jaar mijnwerker, eerst in het Luikse, daarna in Winterslag, nu in Zwartberg: nooit heb ik een ongeval gehad’. Dat hij ooit een vinger verloor, beschouwde deze mijnwerker niet eens als een ernstig ongeval.⁶⁷ Hij was niet de enige:

Ik kwam ermee tussen twee onbeschermd tandwielen van een lier. Mijn duim eraf. En in '79 liet een machinist de rol van de transportband in de verkeerde richting lopen toen ik juist mijn hand op het L-ijzer van de rol had gelegd. De wieltes sneden rats de topjes van mijn ring- en middenvinger af. Maar ik ben bij de gelukkigen, dit zijn kleine accidentjes, de benen af of de rug gebroken, dat was veel erger.⁶⁸

67 Thomas, *Tussen schachtoren en steenstort*, 213.

68 Oud-mijnwerker Jan, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 15.

Verlies van vingertoppen was dermate frequent, dat de werkgeversorganisatie Fedechar er in 1956 zelfs een uitzondering op maakte bij de geneeskundige criteria voor buitenlandse arbeiders.⁶⁹

De Limburgse mijnen hadden zelf artsen in dienst, die medische controles verrichtten bij aanwerving en na afwezigheden. Ook behandelden ze, samen met een aantal verplegers, de slachtoffers van bedrijfsongevallen. Ze hadden een kwalijke reputatie in het minimaliseren van kwetsuren. Bijnamen als ‘de beul’ en ‘de slachter’ laten niet veel aan de verbeelding over.⁷⁰ De ziekenkassen waren eveneens stevig in de greep van de mijndirecties. Onvoldoende hersteld, belandden mijnwerkers vaak snel terug op het ziekbed:

Erst werd ik nog steenhouwer, en toen raakte ik gewond aan mijn scheenbeen. Een van de mijndokters zei echter dat ik ’s anderdaags weer moest gaan werken. Om door de steenlagen heen te raken, gebruikten we dynamiet en bij een van die explosies is er stof in de wonde geraakt. Zo liep ik een bloedvergiftiging op en belandde weer op de infirmerie.⁷¹

En:

Dat ongeval waarbij ik mijn knie heb gebroken, heeft me bijna werkloos gemaakt. Mijn been lag in het gips, ik werd met de ambulance naar huis gebracht, maar moest na een controle van de mijndokter na een maand alweer terug. Geen massage, onmiddellijk aan de slag. Veel te snel, want ik moest opnieuw twee maanden in het gips.⁷²

Ook de artsen speelden de vermeende reputatie van mijnwerkers als taaie mannen uit: ‘Als er serieus iets was dan kon je thuisblijven, maar anders was het van: “Zijt ge een mijnwerker of niet? Zijt ge een taaie of niet?” Daar moesten ze geen moederskinderen’.⁷³ Of ook: ‘Ge kunt niets verdragen zeker! Wat denkt ge wel, ge zijt toch een man, ge moet een beetje meer kunnen’.⁷⁴ En:

Ik heb eens zo’n lange stempel in m’n rug gekregen, daar heb ik nu nog last van... Ik ben 3 maanden thuis geweest en toen moest ik weer beginnen, licht

69 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 456.

70 *Ibidem*, 155 en 287.

71 Oud-mijnwerker en opzichter mijn van Eisden Jan, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 23.

72 Oud-mijnwerker Abdelkader van Beringen, in: *ibidem*, 33.

73 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 156.

74 *Ibidem*, 287.

werk ... en op een gegeven ogenblik moest je weer naar beneden. Ik vond dat er toen in die tijd te weinig tijd aan besteed werd, maar je was jong en als je dan klaagt: 'Ach, je bent een jonge kerel stel je niet zo aan, het gaat wel weg'.⁷⁵

Naast de eigen bedrijfsdokters stelden de mijnen ook dokters aan per regio, die de pendelarbeiders moesten controleren. Van hun 'voorschrijfgedrag' werden nauwkeurige statistieken bijgehouden.⁷⁶ Tijdens haar nationaal congres in 1954 sprak de Centrale der Vrije Mijnwerkers zich uit tegen 'sommige dokters die zich gespecialiseerd hebben in het opjagen van zieken en gekwetsten'.⁷⁷ Omdat ze vaak ook een privépraktijk hadden, hadden ze vaak niet veel tijd voor uitvoerige controles: 'Het was een verschrikking naar die controlegeneesheren te moeten gaan. Die artsen waren een uurtje of anderhalf uur op de mijn en in die tijd moest iedereen die ziek was, gecontroleerd worden. Dat ging aan de lopende band. Van echte controle was geen sprake'.⁷⁸ De mijnartsen zelf stonden ook onder druk van de mijndirecties in de voortdurende jacht naar personeel. Ze woonden immers gratis in de tuinwijk en beschikten net zoals ingenieurs over allerlei sociale voordelen. Zo kreeg een arbeider van zijn huisdokter 14 dagen ziekteverlof, om de dag erna bij de controle van de mijn door dezelfde dokter terug aan het werk gezet te worden.⁷⁹ Toch gaven de getuigen aan dat de dokters en verplegers in feite hun stiel wel kenden.

Echte venten kunnen feesten

Gender-identiteit beperkt zich uiteraard niet tot de werkvloer. Ook buiten het werk komt ze tot uiting binnen de dagelijkse routines. De mannelijke arbeidscultuur vond eveneens zijn weg naar het ontspanningsleven. Door hun relatief hoge lonen leefden mijnwerkers vaak wat uitbundiger dan de gemiddelde bevolking, althans in perioden van hoogconjunctuur. Een onbekende getuige uit Eindhoven vertelde: 'De mijn betaalde goed. De levenskosten waren klein. Dus de mijnwerkers leefden goed. Op hun manier. [...] Hier werd een beetje, ja, royaler geleefd. [...] Er waren toch al mensen die uitgaven deden aan dingen die op plezier afgestemd

75 Interview met oud-mijnwerkers P.T. (Julia Mijn, Eygelshoven, NL) en J.G. (Zwartberg en Winterslag), april 2015.

76 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 469.

77 Centrale der Vrije Mijnwerkers, *Nationaal Kongres. Verslag over de activiteit van de centrale van 1951 tot 1953* (Hasselt 1954) 96.

78 C. Nelis, 'De bovengrond', in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De koolputters*, 366.

79 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 140.

Augusto Mezzini, arbeider in de Mijn van Eisden, met zoon en dochter op de motor in de tuinwijk van Eisden, 1934. Fotocollectie Stichting Erfgoed Eisden.

waren. Een motor kopen voor de oorlog...en er waren er heel wat in de cité'.⁸⁰ Luxegoederen hadden inderdaad een grote aantrekkingskracht: 'Tja, ge zijt jong, en wild, en de Vespa's en Lambretta's kwamen op. En ik was zo'n beetje een showbeest, was altijd goed gezind, ging graag weg. Een kolenhouwer trok een dubbel loon. Dat trok aan, he'.⁸¹ Miel, een inwoner van Eisden-dorp, buiten de tuinwijk, illustreert de afgunst van de lokale bevolking: 'De eersten die op vakantie gingen, die een scooter kochten, een auto kochten, een televisie, dat waren de mijnwerkers, die verdienen meer'.⁸² Op krediet kopen was wijdverspreid in de tuinwijken.⁸³ Een eigenaar van een krediethuis in de tweede helft van de jaren 1920 moest zich haasten om zijn schulden op te halen: 'Ik moest er voor zorgen dat ik het geld 's zaterdags of 's zondags rondgehaald had, want op de meeste plaatsen was het geld 's maandags allemaal op'.⁸⁴

80 Ibidem, 320.

81 Oud-mijnwerker Jan, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 14.

82 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 74.

83 Delbroek, *In de put*, 132-133.

84 *Mijnen. Limburgse koolputters spreken* (Berchem 1981).

Bovendien gaven de citébewoners vaak blijk van een gevoel van trots ten opzichte van buitenstaanders, een sentiment dat de mijndirecties slim wisten te stimuleren door hun prestigieuze sport- en muziekverenigingen:

Die van buiten de cité keken ons met de nek aan. Wonen in de cité vonden ze minderwaardig. [...] Maar wij hadden de modernste scholen van de streek, een voetbalclub die in tweede en later in eerste nationale speelde, een harmonie die internationale prijzen won [...]. Dus beschouwden wij iedereen die buiten de cité woonde, gewoon als boeren. En zo was alles weer in evenwicht.⁸⁵

Mijnwerkers hadden ook een reputatie dat ze goed konden drinken, iets waar ze zelf in interviews nog steeds graag naar verwijzen. ‘Na het werk iets gaan drinken, dat deden wij altijd. En de eerste pint dat was van dorst, die dronk je in ene keer leeg. Die tweede die dronk je bij uw boterham. En dan nog twee of drie om te spoelen.’⁸⁶ Bij het wisselen van de ploegen stonden de cafés in de buurt al vol met getapte pinten. ‘Tien tonnen per dag tapten we. Als een shift gedaan was, had ik al één ton afgetapt voordat de mijnwerkers binnenstormden. Die eerste pint ging er “ad fundum” in, en dan namen ze er nog een paar van de toog en gingen aan een tafeltje zitten’, vertelt Liane Deferme, samen met haar moeder uitbaatster van een café in Beringen.⁸⁷ De lokale middenstand speelde handig in op de dorstige mijnwerkers: ‘Bij het terugkeren van het werk was er op de terugweg een ander soort van barakken die veel aantrek had: de bierbarakken en de frietbarakken!’⁸⁸ Ook Mon herinnerde zich de barakken nog goed: ‘Ik had nachtpost en ’s morgens aten we aan het barakske altijd een warme worst en een fleske bier. Zij [zijn vrouw] zei altijd tegen mij: “Ik kan niet begrijpen dat gij ’s morgens vroeg dat bier binnen krijgt”. Ik zeg: “Ja maar, maske, gij hebt nooit niet in de put gewerkt”’.⁸⁹ Ook cafés, cinema’s en danstenten waren alomtegenwoordig. De zaterdagen van de ‘kezem’ waren aanleiding om stevig te vieren:

’s Zaterdag was het altijd feest. Alle vrouwen naar de markt. De mannen gingen naar de kantien.⁹⁰ In het begin van mijn werkjaren gingen we veel op café, na de post, alle dagen hé. Maar dan heeft mijn vrouw de rem erop gezet (lacht)...

85 J. Kohlbacher, ‘De cités’, in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De Koolputters*, 379.

86 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 403.

87 Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 45.

88 Oud-mijnwerker Willy, in: Colette Victor e.a., *Cité helden: Genkenaren vertellen*. Grondtvig Project – The Power of Life Stories (Stebo vzw 2014) 169.

89 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 343.

90 *Ibidem*, 317.

Tijdens de viering van Sint-Barbara, ca. 1965. Mijnwerkers hadden de reputatie dat ze goed konden drinken.

Fotocollectie Stichting Erfgoed Eisden.

Er waren zelfs mensen die hun loon volledig opdronken... Vroeger werden ze betaald in de hand en dan gingen die op café en kaarten en drinken en dan gingen die naar huis en hadden niks meer. Alles op.⁹¹

In de logementshuizen voor alleenstaande mijnwerkers werden vaak ook cafés uitgebaut, een goede bron van inkomsten. Een Tsjechische arbeider, die tussen 1949 en 1963 in Winterslag werkte, vertelde over de uitbaters van die hotels: 'die waren 's morgens vroeg wakker, dan maakten ze de mensen van de morgenpost wakker. Ook als die zat waren, die moesten eruit. Die werden uit hun bed gegooid'.⁹² Pas toen de mijnen in de loop van de jaren 1960 overschakelden naar bankstorting in plaats van de contante betaling van het loon, kwam er stilaan een einde aan. Een bediende uit Houthalen zag daarvan duidelijk de impact: 'Toen was dat gedaan, die zuiplapperijen en dat op het boekje en op krediet kopen'.⁹³

91 Interview met oud-mijnwerkers P.T. (Julia Mijn, Eygelshoven, NL) en J.G. (Zwartberg en Winterslag), april 2015.

92 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 231.

93 *Ibidem*, 318-319.

Omdat roken in de ondergrond verboden was, was pruimtabak zeer populair: ‘Sjien, heb ik ook gedaan. Mijne conducteur die rook dat al van ver... ik deed whisky bij mijnen tabak’ (cf. pruimtabak).⁹⁴ Veel mijnwerkers verklaarden dat door te pruimen, ze minder last hadden van stof. Na de *shift* werd er echter massaal gerookt. In 1957 startte de Zonhovense melkerij Lilac met het inrichten van Milkbars in de mijnen, onder het motto ‘elke dag een glas melk is goed voor de gezondheid.’ Aanvankelijk kende de formule weinig succes. Mijnwerkers waren ervan overtuigd dat melk het stof alleen maar verergerde. Toen de melkbar van Beringen dreigde failliet te gaan, stelde de mijndirectie een nieuwe uitbater aan, en werd in het bedrijfskrantje uitvoerig uitgeweid over de voordelen voor de gezondheid.⁹⁵ Zo gezond waren de melkbars echter ook niet. In de melkbar van de mijn in Zolder ging ongelooflijk veel tabak van de hand: pruimtabak, roltabak, pakjes sigaretten... Uitbaatster Hilde Put: ‘Iedereen rookte. In die tijd kregen jongens als het ware bij hun plechtige communie sigaretten. Als ze rookten, waren ze man’.⁹⁶

Deze ‘levensvreugde’ van mijnwerkers gaf de mijndirecties daarentegen steevast kopzorgen. Met name op maandag was het absenteïsme hoog, zoals blijkt uit een enquête uit 1928. Waterschei liet optekenen: *L’attrait des jouissances dominicales poussées parfois très avant dans la nuit, ce qui empêche ceux qui y ont participé de venir travailler le lendemain. Zolder: Le personnel en général n’a pas l’esprit d’épargne développé, surtout les jeunes qui fréquentent les kermesses (très nombreuses en Campine), les courses de vélo et qui ne remettent aux parents que très peu ou rien de leur quinzaine. Winterslag: Les hauts salaires, en général, permettent les plaisirs du dimanche (cinéma, train, radio, excursions collectives rentrées tardives) provoquent l’absence le lendemain.*⁹⁷ Vooral na kermessen, die in de streek alomtegenwoordig waren, was het absenteïsme zo hoog dat de mijndirecties de jaarlijkse verlofdagen van de mijnwerkers op deze dagen vastlegden.⁹⁸ Ondanks talrijke initiatieven zijn de mijnen er nooit in geslaagd het absenteïsme bij het ondergrondse personeel te verminderen.⁹⁹

94 Interview met oud-mijnwerkers J.B. (Eisden) en W.G. (Zwartberg), april 2015.

95 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 409. De sterk moralistische ondertoon was dat arbeiders die liever bier dronken dan melk, ook niet konden klagen over hun slechte gezondheid.

96 Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 44.

97 RAB, Administration des Mines, 989, *Enquête sur les absences au travail et le mouvement de la main-d’œuvre dans l’industrie houillère en mai 1937*.

98 Zo had in 1936 iedere arbeider van de mijn van Zolder verlof op de maandag na de kermis in de eigen cité, de maandag en dinsdag na de kermis van Zolder en de maandag en dinsdag na de kermis in Heusden.

99 Delbroek, *In de put*, 150.

Alleen wij zijn echte venten

Mannelijkheid uit zich, zoals gezegd door dagelijkse gedrag, zowel op als naast de werkvloer. Allerlei microrituelen en attitudes dienen tot het bewijzen van de eigen mannelijkheid, en daarmee tot versterking van de onderlinge band met de werkmakers. Een belangrijke rol in deze *male bonding* wordt daarbij weggelegd voor humor en taalgebruik. Om deel uit te maken van de groep, moest je een grap of streek leren aanvaarden als een man.¹⁰⁰ Tegelijk kon humor zo ook gebruikt worden als drukmiddel tot wederzijdse controle en disciplineren.¹⁰¹

In de mijn was iedereen zwart: oud-mijnwerkers halen nog steeds graag de legendarische kameraadschap aan die er ondergronds bestond, en die ze daarna nooit meer elders vonden. Ondanks of eerder net door de zware werkomstandigheden en de ruwe omgangsvormen vormden mijnwerkers hechte banden: 'Geleidelijk aan ontdek je dat er meer is dan geld verdienen: het ging er vaak ruw en bruuft aan toe, maar als het erop aan kwam dreef de kameraadschap altijd boven'.¹⁰² Dat gevoel van broederschap werd mede veroorzaakt door de houding ten aanzien van het mijnwerkersberoep. Franco Mirisola beaamt: 'We werden weliswaar wel als uitschot behandeld, maar dat had ook wel een klein voordeeltje. Het maakte de band, die we onderling als ondergronders hadden, alleen maar sterker'.¹⁰³ Ook buiten de werkuren socialiseerden mijnwerkers vooral onderling, in talrijke verenigingen of gewoon op straat. Het werk was altijd een geliefkoosd gespreksonderwerp.

Ondanks de hoge werkdruk vonden mijnwerkers tijd om onderling grappen te maken: 'We hebben hard moeten werken, we hebben sommige dagen er goed tegenop moeten gaan, maar we hebben dikwijls hard gelachen ook. Heel braaf waren wij ook niet, als we een toer konden lappen, dan waren we erbij. Maar de sfeer waaronder je werkt, dat maakt het werk licht. Dat is de groep die de boel bijeenhield'. Humor was met andere woorden het ideale middel om even stoom af te laten en de harde en gevaarlijke arbeidsomstandigheden te vergeten.¹⁰⁴ Veel mijnwerkers kregen een bijnaam van hun collega's, gaande van verkorte vormen van hun naam of toespelingen op hun woonplaats – 'Çois van 't Kamp' was afkomstig van Leo-

100 Ava Baron, 'Masculinity, the embodied male worker, and the historian's gaze', *International Labor and working-class history* 69 (2006) 153.

101 David Collinson, 'Engineering humor: masculinity, joking and conflict in shop-floor relations', *Organization studies* 9 (1988) 2, 194.

102 Oud-mijnwerker Jean, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 104.

103 Guy Coppieeters en Luc Minten, 'Bazen en knechten', in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De koolputters*, 101.

104 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 192; Collinson, 'Engineering humor', 182.

Lunchpauze in de Mijn van Beringen, 1960. Archief Mijnmuseum Beringen.

poldsburg¹⁰⁵ – tot meer kleurrijke stereotyperingen van persoonskenmerken: ‘Ik was klein, geblokt en sterk, niet voor niks dat ze me de Buffel noemden, hé!’¹⁰⁶ Een Marokkaanse mijnwerker gaat nog steeds door het leven als Sneeuwvitje.¹⁰⁷ Vrienden durfden elkaar al eens origineel te begroeten en meteen ook elkanders mannelijkheid te benadrukken: ‘Als je goed bevriend was met mekaar, dan werd je een keer bij de ballen gepakt en “alles goed?” zei men dan (lacht en handbeweging)’.¹⁰⁸ Nieuwe arbeiders moesten het soms ontgelden: ‘Op de eerste dag werd ik gedoopt: ze smeerden me vol olie en vet. Dat heeft zeker een maand geduurd voor ik het kwijt was. Een jaar of tien later hebben ze het verboden’.¹⁰⁹ Dergelijke initiaties zijn schering en inslag in de literatuur over hegemonische mannelijkheid. Ze fungeren als test tot de bereidheid van nieuwkomers om deel uit te maken van de dominante groep en de regels daarvan te aanvaarden. Net zoals de mijnwerkers zelf, hoorde hun humor ruw te zijn: ‘Als ge uw grote behoefte moest doen, dan ging ge zo ver mogelijk weg. Maar dan waren er die waar de lucht vandaan kwam en die roerden

105 Oud-kolenhouwer Frans, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 10.

106 Oud-mijnwerker Jan, in: *ibidem*, 14.

107 Bert Van Doorslaer, ‘De zeven mijnzetels’, in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De koolputters*, 9.

108 Interview met oud-mijnwerkers H.D. (Oranje Nassau I, Heerlen, NL) en J.E. (Waterschei), april 2015.

109 Oud-mijnwerker Jan, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 14.

er nog eens goed door. Dan rook heel de ondergrond ernaar'.¹¹⁰ Anderen vonden het zelfs nodig de uitwerpselen in de ventilatoren te mikken. Ook kalksteenpoeder belandde wel al eens in de schoepen van de ventilator. Of men hielp de talrijke muizen in de ondergrond een handje bij het vinden van brooddozen. Het afdalen in groep in de lift was voor sommigen het ideale moment om winderig te worden.¹¹¹ Of nog: 'Stinkkaas van Herve, dan namen ze dat papier mee naar de put en dat staken ze dan in een andere zijn zak'.¹¹²

In de multiculturele, lawaaierige ondergrond was communicatie niet evident: 'Wij spraken eigenlijk van alles door elkaar, omdat je ook Turkse collega's had, Marokkaanse collega's, en je wilde toch communiceren met elkaar. Vloeken, dat leer je binnen 5 minuten in alle talen. Je moest gewoon duidelijk naar elkaar kunnen zijn en dat gebeurde ondergronds wel'.¹¹³ De voorliefde voor krachttermen blijkt ook meermaals uit de interviews die met mijnwerkers werden afgenomen. Voor buitenstaanders was het taaltje dat de mijnwerkers uitten, onbehouden en onbeschoft. Zelfs de eigen vakbondsvertegenwoordigers hadden weinig goede woorden over voor de Limburgse mijnwerkers. In een toespraak hekelde de christelijke vakbondsleider August Cool het gedrag van mijnwerkers, die hij had gezien in een trein van Hasselt naar Winterslag: 'Ziet dan eens hoe ze zich gedragen, hoe ze liggen, hoe ze zitten, hoe ze stampen en vechten. Luister dan eens wat ze zingen, wat ze zeggen, wat ze fluiten'.¹¹⁴ In 1924 schreef hij:

De mijnwerker besteedt in het algemeen niet veel zorg aan zijn uiterlijk voorkomen. Stel u iemand voor op klompen met een gelapte broek en vest, de muts op de linker of rechter oor; de broek opgehouden met een koord of riem, onder de oogen zwarte randen veroorzaakt door moeilijk te verwijderen koolstof; een gezicht met vooruitstekende kaakbeenderen, ingevallen wangen, een gele gelaatskleur en een mond waaruit geen twee woorden kunnen komen zonder dat er een krachtwoord bij is; maar een open rondborstig karakter en gulden hart; en ge hebt het type van den Limburgschen mijnwerker met zijn nog voorvaderlijk geloof.¹¹⁵

Dat dit soort negatieve uitlatingen de mijnwerkers hoog zat, blijkt uit meerdere gesprekken met getuigen: 'Vroeger was dat zo: "Trouw nooit met een mijnwerker!

110 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 192.

111 Chris Nelis, 'Veiligheid', in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De koolputters*, 238.

112 *Idem*, 'Het werk in de ondergrond', in: *ibidem*, 160.

113 Interview met oud-mijnwerkers H.D. (Oranje Nassau I, Heerlen, NL) en J.E. (Waterschei), april 2015.

114 L. Minten, 'Beeldvorming', in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De koolputters*, 400.

115 A. Cool, *De toestand der mijnarbeiders in de Limburgse koolnijverheid* (Beringen 1924) 19-20.

Dat zijn smeerlappen, dat zijn vuilerikken, dat zijn niet-gemanierden”¹¹⁶. Of: ‘Een mijnwerker werd aanzien alsof hij niets kon dan naar de put gaan ... Ze vonden dat maar “gemene” mensen. Voor niets anders goed dan voor de put’¹¹⁷. En: ‘Er werd niet echt op u neergekeken maar: “ge zijt maar ne mijnwerker, ge waart maar ne zwarte”’¹¹⁸. Die gevoelens van misprijzen hebben ongetwijfeld meegespeeld in de vorming van een gevoel van broederschap binnen de eigen beroepsgroep.

Ook tijdens stakingen komt de hegemonische mannelijkheid in het spel. De vakbonden, die tot de jaren 1960 minder dan de helft van de mijnwerkers van een lidmaatschap konden overtuigen, werden regelmatig buitenspel gezet door spontane acties van kleine groepen ongeorganiseerde arbeiders, of ‘wildemannen’ zoals de christelijke vakbond hen in 1920 omschreef. Meestal werd het werk neergelegd naar aanleiding van heel specifieke eisen of beslissingen van de mijndirecties. Zelfs bij door de vakbonden geleide stakingen werden akkoorden niet zomaar blindelings aanvaard door de mijnwerkers. Dergelijke autonome belangenbehartiging op de werkvloer is zonder twijfel verbonden met de afkeer van autoriteit die we telkens terugzien bij industriële arbeidersculturen.¹¹⁹

Toch waren er grenzen aan de onderlinge solidariteit, zeker ten aanzien van buitenlandse arbeiders. Eenmaal bovengronds vermeden sommige Belgische mijnwerkers het contact met migranten.¹²⁰ Ook de mijnwerkersvakbonden hadden op zijn minst een ambivalente houding ten aanzien van buitenlandse mijnwerkers.¹²¹ De mijnwerkersjeugd ging eveneens vooral om met vrienden van dezelfde nationaliteit.¹²² Tussen de steenkoolmijnen onderling was er altijd wel enige wedijver over welke mijn nu de beste was. Ook de buurtidentiteit kon wel eens de overhand krijgen over de mijnwerkersidentiteit:¹²³ ‘Als we van de Nieuwe

116 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 73.

117 *Ibidem*, 75.

118 Interview met oud-mijnwerkers P.T. (Julia Mijn, Eyselshoven, NL) en J.G. (Zwartberg en Winterslag), april 2015.

119 David Collinson, *Managing the shopfloor. Subjectivity, masculinity, and workplace culture* (New York 1992) 49-73. Over stakingen van mijnwerkers, zie: L. Minten, *De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het interbellum*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL (Leuven 1984); D. Maertens, *Stakingen in de provincie Limburg, 1944-1969*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUB (Brussel 1975).

120 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 194.

121 F. Caestecker, ‘Vakbonden en etnische minderheid, een ambigue verhouding. Immigratie in de Belgische mijnbakkens, 1900-1940’, *Brood en Rozen: tijdschrift voor de geschiedenis van sociale bewegingen* 1 (1997) 51-63; E. Deslé, ‘Racism and the foreign labour system: an exploration of their mutual relationship based on the experience of Belgium in the immediate post-war period’, in: M. van der Linden en J. Lucassen, *Racism and the labour market: historical studies* (New York 1995) 537-562.

122 L. Beyers, ‘Opgroeien in de schaduw van de mijn. Integratie en identiteit van jonge Polen in Belgisch-Limburg tussen 1925 en 1955’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch centrum voor Limburg* 51 (2006) 135-158, 154.

123 *Ibidem*, 150-151.

Kempen naar de kermis in Zwartberg gingen, dan was er ruzie. Dat was omdat ze van een andere buurt kwamen, zo was het vroeger. Ze troeften samen op basis van hun buurt, maar de groepen waren vaak ook multicultureel'.¹²⁴

Ook niet iedereen behoorde tot de groep 'echte' mijnwerkers: 'Ik had een broer, dat was een "echte" mijnwerker, elektriciens waren in sommige ogen niet de "echte". De echte mijnwerker was de man die met de kolenschop ging en de kolenschaaf bediende en de mannen in de voorbereiding. Dat waren dus dé mijnwerkers'.¹²⁵ Deze 'echte' mijnwerkers hadden bij collega's en in de tuinwijken veel aanzien: 'Iedereen kende de soms legendarische productiecijfers van hen en vertelde het door'.¹²⁶ Vooral de ploegen die tijdens de zogenaamde productieslag, die de dag voorafgaand aan Sint-Barbara in alle pijlers werd gehouden, de hoogste productiecijfers konden voorleggen, konden rekenen op respect van de collega's. Sint-Barbarapremies waren er evenwel enkel voor de ingenieurs en opzichters, die dus daarmee extra gemotiveerd waren om hun personeel op te jagen.

Jongens uit de tuinwijk groeiden op met verhalen over de mijn:

De dag dat ik 16 jaar werd organiseerden we met de jeugdclub een bezoek aan de mijn in Waterschei. Het was alsof ik thuiskwam! Je moet je dat voorstellen, je gaat 600 meter de grond in, je stapt uit de lift, je gaat te voet of met een wagentje naar een plaats, je komt in je eigen pijler en je bent thuis. Dat voelde dus totaal niet vreemd aan. Maar dat kwam omdat al die mannen daar altijd over aan het vertellen waren en we hadden het gevoel: 'ik kom thuis'.¹²⁷

Kolenhouders stonden er inderdaad om bekend dat ze ook na hun uren steeds 'kolen aan het maken waren', m.a.w. over hun werk aan het praten waren. De zoon van een Poolse mijnwerker, die in Winterslag schoolliep, had een gelijkaardige ervaring: 'In het zesde studiejaar gingen we alle veertien dagen met de leerkracht naar de mijn om ons te wassen. Maar zo, dat we gewassen waren als de morgenpost opkwam en dan stonden we daar te wachten, met grote ogen naar die mijnwerkers. Niet alleen ik, al mijn kameraden droomden van de mijn'.¹²⁸ Ook scholen kunnen als sociale instituties een eigen genderregime hebben, dat een bepaalde vorm van hegemonische mannelijkheid stimuleert. Zowel de fysieke setting, het curriculum en de sociale interacties tussen leerlingen zelf geven vorm aan bepaalde gender-

124 Citébewoner Willy, in: Victor e.a., *Cité helden*, 101.

125 Interview met oud-mijnwerkers N.M. (Oranje Nassau II, Heerlen, NL) en J.B. (Eisden), april 2015.

126 Kohlbacher, 'De cites', in: Delarbre, Delbroek e.a. (eds), *De koolputters*, 371.

127 Citébewoner Willy, in: Victor e.a., *Cité helden*, 102.

128 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 293.

Hoewel in de Cité de stap van de lagere school naar de vakschool van de mijn doorgaans klein was, was de honger van de mijnbedrijven naar nieuwe werkkrachten zelden gestild. Archief Mijnmuseum Beringen.

verhoudingen.¹²⁹ Dat de scholen in de tuinwijken rond de mijnen sterk gericht waren op het beroep van mijnwerker hoeft dus niet te verbazen.¹³⁰ De mijndirecties manipuleerden dit slim: 'De meester vroeg regelmatig: "Wat wilt gijlie worden?" 60%, 70% mijnwerker. Een paar wilden onderwijzer worden en een paar priester,

129 Michael Ward, 'The performance of young working-class masculinities in the South Wales valleys', Phd thesis. Cardiff School of Social Sciences (2013) 51-53.

130 Zie hierover: B. Delbroek en K. Weyns, 'Het katholiek onderwijs in de Limburgse mijnregio, 1906-1992. Onderzoeksrapport KADOC (Leuven 2010).

zo'n stuk of drie. Maar de meesten... We werden klaargestoomd voor de mijn'.¹³¹ Dat mijnwerkerszonen zelf in de put zouden beginnen, was in de tuinvijken de normale gang van zaken. Een getuige uit Beringen vertelt: 'Oh, dat was vroeger, thuis op de cité normaal. Ge ging van 't school af, ge was 14 jaar, en dat was zo rap mogelijk proberen werk te krijgen op de mijn'.¹³² De oudste jongens in Eisden gingen op bezoek in de ondergrond, en werkten de daaropvolgende weken aan uitvoerige en gedetailleerde taken rond de mijn.¹³³ De directeur van de lagere school van Zwartberg schreef zijn leerlingen zelfs gewoon in bij de mijnschool, zoals blijkt uit het volgend relaas van een getuige die naar de vakschool wou: 'Oh! Dat paste toch niet voor mij, ik ne zoon van ne metser naar de vakschool gaan, terwijl hij mij al had aangegeven in de mijnschool. Ik was de beste en zo'n mannen hadden ze nodig in de mijnschool'.¹³⁴

Minstens even belangrijk als *bonding* binnen de eigen groep, is het onderscheid met andere groepen. De literatuur over industriële vormen van mannelijkheid toont aan dat die verhoudingen vooral gekenmerkt worden door confronterende relaties tussen management en arbeiders, gebaseerd op intimidatie en pesterijen. Dat was in de Limburgse mijnen niet anders. De Limburgse mijndirecties creëerden een sterk hiërarchisch en autoritair kader van toezichthoudend personeel.¹³⁵ 'De hiërarchie in de mijn was erg strak, cheffen waren cheffen en daar hoorde je naar te luisteren. Logisch, anders kun je niet werken. ... Mijn baas was erg streng voor mij, zijn baas ook voor hem en ik voor mijn mensen. Zo ging dat toen. Van boven naar beneden'.¹³⁶ Door dat sterk uitgebreid toezichthoudend kader verloren Limburgse mijnwerkers, in vergelijking met de oudere Waalse kolenbekkens, veel van hun vroegere beroepsautonomie, en daarmee ook van hun traditionele patronen van mannelijkheid.

Opzichters waren voor mijnwerkers de veruiterlijking van die verloren autonomie. Ze hadden bovendien lange tijd een slechte reputatie: opzichters in de Limburgse steenkoolmijnen konden vooral hard brullen, slaan en vloeken.¹³⁷

131 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 293.

132 T. Gielis, 'Foert, ik ga de put in! Deel 2: niet-economische redenen om voor de mijn te kiezen', *Kiosk* 12 (2006) 3, 8.

133 J. Kohlbacher, *Van wijd en zijd... Een opstel over 75 jaar onderwijs in de Eisdense tuinvijk, 1910-1985* (Eisden 1985) 17.

134 L. Beyers, *Iedereen zwart. Het samenleven van nieuwkomers en gevestigden in de mijncité Zwartberg, 1930-1990* (Amsterdam 2007) 62.

135 B. Delbroek, 'Porions and conducteurs. Supervisory functions in the Belgian Limburg Coal-Mining Industry (1917-1939)', in: P. Van den Eeckhout (ed.), *Supervision and authority in Nineteenth-Century Europe* (Oxford 2009) 191-216.

136 Burgerlijk ingenieur Coulie, Houthalen-Helchteren, in: Vandekerckhove, *De eeuw van het zwarte goud*, 89.

137 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 132-133.

Enkele voorbeelden: ‘Porions... in het algemeen waren het allemaal duivels, anders werd ge om te beginnen al geen *porion*. Ge moest iemand zijn, die kon vloeken en tempeesten gelijk een zot. Ge moest de mensen kunnen bang maken, kunnen laten beven op hun benen’,¹³⁸ Een kolenhouwer getuigt: ‘Dat zijn allemaal maar mannen die gewoon in de put beginnen te werken zijn en hun eigen naar omhoog gewerkt hebben, met het mouwvegen ook. Er waren er ook bij met het hard werken, maar van een goede werkman maken ze gene baas, want dan brengt hij niets meer op. Die het hardste kon roepen was baas in de put’.¹³⁹ In 1936 bekritiseerde de christelijke vakbond nogmaals het gedrag van een *conducteur*. Volgens zijn ondergeschikten zou hij

een zeer brutale kerel zijn en alle mijnwerkers zijn erg verbolgen op die man. Vloeken en tieren kan hij allerbest maar verstandig met iemand praten dat niet. Over enkele weken sloeg hij de boterhammen uit de handen van een arbeider, dat ze in de ‘stappes’ vlogen. Deze jongen was aan het eten en verstond hem niet, daar hij slechts alleen Fransch kent en geen andere taal. Het schijnt ook dat hij niet lezen of schrijven kan! En de arbeiders moeten die vent zijn bevelen verstaan!¹⁴⁰

Fysiek geweld leek schering en inslag. In een brief aan Allard, de directeur-gerant van Zwartberg, klaagde A. Cool van de Centrale der Vrije Mijnwerkers tijdens een staking in 1930 over het feit ‘dat het brutaliseren der werklieden door sommige meesters nog even erg is als vroeger’.¹⁴¹ Hij gaf vervolgens een voorbeeld van een *conducteur* die een jonge arbeider zo hard had geslagen dat hij bloedde uit de mond. Woijtek, een opzichter van Poolse origine gaf toe dat hij in de jaren 1960 had gevochten met een Turkse mijnwerker, naar eigen zeggen nadat die had geweigerd zijn bevelen op te volgen.¹⁴² Opzichter Enzo uit Winterslag had misschien meer reden voor zijn optreden: ‘Ik heb er ooit één betrap met roken. Ik heb hem een paar lappen in zijn gezicht gegeven en het was gebakken’.¹⁴³ De arbeiders zelf lieten zich echter ook niet onbetuigd: ‘soms kregen ze een briefke, de dag op, naar huis. Dat gebeurde meestal als ge eens zo ene een patat had gegeven, haha’.¹⁴⁴ Een Italiaanse

138 Mijnen. De Limburgse koolputters spreken, s.p.

139 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 132.

140 De Vrije Mijnwerker, maart 1936, 1, geciteerd in: G. Coppieters, *Waren wij maar Walen of Kongolezen: arbeid en lonen*. Onuitgegeven onderzoeksrapport VUB (Brussel 1999) 156.

141 KADOC, Papieren Broekx, 13.2.8.2, *Brief van Cool aan Allard*, 26 maart 1930.

142 T. Gielis, *Van vader op zoon? De keuze van de mijnwerkerszoon voor de mijn in Beringen (1945-1989)*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL (Leuven 2005) 73.

143 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 181.

144 *Ibidem*, 179.

mijnwerker herinnerde zich nog dat ‘als ze onder in de mijn ruzie maken is dat niet alleen met woorden maar met de schup en ze kloppen niet met het plat maar met het scherp’.¹⁴⁵ Het mijnwerkersprotest was soms erg grimmig. Tijdens de grote staking van 1932 werd bijvoorbeeld met flessen en stenen naar de rijkswacht en bussen met werkwilligen gegooid. Tijdens de staking naar aanleiding van de sluiting van de mijn van Zwartberg in 1966 werd een spoorlijn gesaboteerd, telefoon- en elektriciteitsdraden doorgeknipt, politiewagens in brand gestoken en barricades opgetrokken. Met de rijkswacht werden regelrechte veldslagen uitgevochten, die als reactie zelfs met scherp schoot.¹⁴⁶

De verhoudingen met ingenieurs waren complexer. Zeker in de beginjaren waren die uitsluitend Franstalig. Zoals alles in de mijnen waren ook hun onderlinge relaties zeer hiërarchisch georganiseerd, wat bovendien voor iedereen duidelijk was aan de grootte van hun woning en tuin. Zelf moesten ze, zeker tot in de jaren 1950, beantwoorden aan een heel andere, burgerlijke vorm van mannelijkheid, met allerlei sociale verplichtingen, een eigen (elitair) ontspanningsleven, en een echtgenote met een huishoudelijke rol. Ook zij konden op erg autoritaire wijze handelen. Dat kreeg soms zelfs legendarische allures: ‘De “Bokser” was een ingenieur. Waar hij vandaan kwam, wist niemand. Hij was groot en sterk. [...] Als de Bokser afkwam, beefde iedereen. Zo was ik eens kool aan het schuppen, maar de kool was hard en dus moeilijk uit te krijgen. En hij kwam afgevlagen... vloeken tot en met. [...] Iedereen was bang van hem, echt bang’.¹⁴⁷

Tegelijk respecteerden mijnwerkers wel dat ook ingenieurs tenminste in dezelfde stoffige, natte tunnels hun werk uitvoerden. De bedienden op de bovengrond daarentegen konden op weinig respect rekenen: ‘Een bediende voelde zich verschrikkelijk meer dan een arbeider, toch zeker die van de uitbetaling en het sociaal bureau’.¹⁴⁸ De nogal ongewone loonverhoudingen speelden daar mogelijk ook in mee: ‘Ze hadden iets van: “Ik ben bediende”. Werkelijk honds was dat. Niet allemaal, maar veel. Hoorde men dan later wat die man maar verdiende ... die verdiende minder als die man die daar buiten stond aan het loket’.¹⁴⁹ In de ogen van de ondergrondse mijnwerkers waren bedienden geen echte mannen. Ook de bovengrondse mijnwerkers werden wel eens gezien als ‘boerkes’, hoewel het voor vele ondergrondse arbeiders toch de ambitie bleef een makkelijk werkje op de bovengrond te bemachtigen.

145 Werkgroep Mijnwerkersgeschiedenis, *In de mijn is iedereen zwart*, 63

146 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 531, 630-638.

147 Mijnen. *De Limburgse koolputters spreken*.

148 De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 137.

149 *Ibidem*, 138.

**TECHNISCHE EN BEROEPSSCHOOL
VOOR JONGE MIJNWERKERS**

**CENTRUM
BERINGEN-MIJN**

G.-K. Scholz

T B J M

OPENING: 1 SEPTEMBER
TOEGANKELIJK VANAF 12 JAAR.
Inschrijvingen vóór 22 augustus 1960 schriftelijk te zenden aan
T. B. J. M. Hospitaalstraat, BERINGEN-MIJN.
Inlichtingen te bekomen elke maandag en woensdag van 13 tot 16 uur in de school.

LYMBURG

Schouwings- en Kweek- en Opleidings-Instelling

Wervingsaffiche voor het mijnbouwonderwijs, naar een ontwerp van Günther-Karl Scholz. Archief Mijnmuseum Beringen.

Doordat mijnarbeid vooral al doende geleerd werd, hadden veel mijnwerkers weinig respect voor collega's die wel een scholing volgden. Diverse initiatieven van mijnbouwonderwijs, dat in Belgisch-Limburg trouwens maar zeer langzaam op gang kwam, leden onder een gebrek aan interesse bij de arbeiders.¹⁵⁰ Na een herstructurering van de mijnschool van Waterschei kwam de mijndirectie tot de conclusie dat het nieuwe systeem betere resultaten opleverde op het vlak van de beroepsvorming, hoewel de algemene vorming bleek te lijden onder het dagelijkse contact met oudere mijnwerkers, die de leerlingen blijkbaar een afkeer van theorie meegaven. Het verwachte gendergedrag speelde hierin zeker een rol: 'In de mijn hadden ze papa ook voorgesteld om lessen Nederlands te volgen, dan kreeg hij 20 frank per les. Maar papa kon kiezen tussen op café of naar de les gaan. Dan is de keuze vlug gemaakt'.¹⁵¹

Conclusie

In de inleiding wezen we op het bestaan van een vorm van hyperviriele mannelijkheid in diverse door mannen gedomineerde industriële sectoren die zich liet kenmerken door fysieke kracht, competitiviteit, agressiviteit, risicovol gedrag en het bagatelliseren van ongezonde werkomstandigheden. Uit tientallen interviews, getuigenissen en een aantal contemporaine bronnen blijkt dat ook in de Limburgse mijnen mijnwerkers hun mannelijkheid definieerden en uitten door keihard te werken, competitief te zijn, veel te feesten, geen angst te vertonen en luchtig te doen over risico's. Weliswaar is deze conclusie gebaseerd op een beperkt aantal bronnen, maar door de diverse perioden waarin de gebruikte interviews werden afgenomen en de diverse profielen van de ooggetuigen, mogen we ervan uitgaan dat er ook in Belgisch-Limburg sprake was van deze *labour class masculinity*, toch tenminste bij een groot deel van de mijnwerkers (de kern van beroepsmijnwerkers). Omwille van het feit dat mannelijkheid over het algemeen als iets vanzelfsprekend en weinig zichtbaar wordt beschouwd, baseerden we de conclusies op uitingen van mannelijkheid. Deze voorbeelden waren legio. Pas na de loopbaan bleek er bij oud-mijnwerkers meer tijd voor reflectie over dit harde werk en risicovol gedrag.

De genderidentiteit bij mijnwerkers in het Kempische mijnbekken ontstond mede als gevolg van bredere maatschappelijke evoluties. Ondergrondse vrouwenarbeid was in België sinds 1911 verboden, wat de ondergrond het exclusieve terrein van mannen maakte. Waar voordien vrouwenarbeid in de Belgische

150 Zie Delbroek en Wyns, *Het katholiek onderwijs*.

151 Mijnwerkersdochter Hulya, in: Victor e.a., *Cité helden*, 35.

mijnindustrie als een natuurlijk gegeven werd gezien, mede gegroeid door de pre-industriële arbeid in familieverband, werd mannelijkheid de norm in de moderne Limburgse mijnen.¹⁵² Het logische gevolg van deze strikte arbeidsverdeling was het ontstaan van een ideologie van mannelijkheid gekoppeld aan het mijnwerkersberoep.¹⁵³ Ook doorslaggevend was de drastisch nieuwe arbeidsorganisatie die door de Limburgse mijndirecties werd ingevoerd. Het traditionele mijnwerkersberoep verloor door mechanisering en strenger toezicht veel van zijn charme. Vak-kennis en autonomie werden vervangen door fysieke kracht en competitiviteit.

Ondergrondse steenkoolmijnen brengen bovendien altijd en overal gevaar met zich mee. De nieuwe geologische omstandigheden waarmee ingenieurs in het Limburgse mijnbekken geconfronteerd werden, en de toegenomen mechanisering verhoogden het risico op ongevallen en het gevaar voor de gezondheid gevoelig. De 'ideale' mijnwerker mocht zich niet laten afschrikken en moest al in goede gezondheid verkeren. Bij voorkeur zelfs ook gezegend te zijn met een snelle wondgenezing!

Mijnarbeid werd bovendien door een deel van de bevolking gezien als een minderwaardig en vuil beroep, wat het zelfbeeld van de mijnwerkers sterk beïnvloedde.

Door hun gebrek aan controle over al deze omstandigheden hadden mijnwerkers in feite geen andere keuze dan zich bepaald gedrag aan te meten, waarbij hun fysieke kwaliteiten en viriliteit sterk werden benadrukt. Kracht en taaiheid waren immers het voornaamste dat van hen verwacht werd. Aangezien ook hun gezondheid op lange termijn zich volledig buiten hun greep bevond – ze hebben werk nodig en dat werk is nu eenmaal gevaarlijk – was het logisch deze risico's te incorporeren als bewijs van hun mannelijkheid. Mijnwerkers waren met andere woorden niet geboren en getogen om mijnwerker te worden, maar hun gedrag is het resultaat van interacties met *the formal organizations for which they work*.¹⁵⁴ In dat opzicht is de beroepstrots die mijnwerkers over hun eigen werk voelen een duidelijke coping strategie, een manier om hun ondergeschikte, kwetsbare positie om te zetten in een positieve (gender-) identiteit. Stephen Meyer omschreef het in zijn onderzoek naar de auto-industrie als *remasculizing their work and identities*.¹⁵⁵ Een duidelijke zwakke positie omkeren tot een positieve kwaliteit maakt van de arbeider zo een winnaar: *The only thing the workers could do was to rebel 'silently' by executing their daily*

152 Roels, *Het tekort*, 76-78. Een dergelijke evolutie voltrok zich ook in andere landen waar het verbod op ondergrondse arbeid werd ingesteld. Zie ook: Lahiri-Dutt, 'Bodies', 8.

153 Knotter, 'Mining', 252.

154 Wicks, 'Institutional Bases', 312.

155 Stephen Meyer, 'Work, play and power: masculine culture on the automotive shop floor, 1930-1960', in: Roger Horowitz, *Boys and their toys, masculinity, technology and class* (New York 2001) 13-32.

working tasks in harsh conditions; i.e. to highlight the bosses' impotence on a daily basis by showing 'physical and mental superiority' in executing all the difficult tasks as the very core of a proper identity.¹⁵⁶ Het ontstaan en handhaven van een hyperviriele mannelijkheid in de Limburgse mijnen is dus één van een geheel aan arbeidsmarktstrategieën waarvan mijnwerkers gebruik maakten om met de gegeven arbeidsomstandigheden om te gaan. Het was bovendien een kwestie van beroepstrots te vinden in een job met slecht aanzien in het publieke discours.

Allerlei (humoristische) microrituelen en attitudes dienen tot het bewijzen van de eigen mannelijkheid, en daarmee de onderlinge band tot de werkmakers. Er was evenwel een duidelijke interne hiërarchie over wie als 'echte' mijnwerker werd gezien. Samen met het verliezen van de eigen autonomie hing een afkeer van alle vormen van autoriteit. De antagonistische houdingen met hun directe meerderen, die door de bedrijfsleidingen zelf zwaar onder druk werden gezet, illustreren dat het best. Ook de vakbonden werden met argusogen bekeken.

Tegelijk blijft de positie van de Limburgse mijnwerkers toch kwetsbaar, want het voortdurend moeten bewijzen van hun mannelijkheid gaat ten koste van hun gezondheid. Doordat van alle mijnwerkers verwacht werd dat ze zich conformeerden aan dit mannelijk ideaal, namen velen van hen onnodige risico's: *Workplace culture was so powerful that men often endured brutal work conditions and discomfort and engaged in significant risk to limb and life, at least in part, to prove their masculinity to other men.*¹⁵⁷ Dat leidt tot een opvallende paradox in het gedrag van mijnwerkers, tussen enerzijds het verzet tegen autoriteit en anderzijds het nastreven van een hoge productiviteit. Deels is dat te verklaren door de wens de lonen te maximaliseren. Zeker in combinatie met een hoog absentisme kon dat een nuttige arbeidsmarktstrategie zijn. Daarnaast kan dit gedrag echter ook gezien worden als een vorm van verzet – in de zin van kom maar op, ik kan het aan, ik ben sterker – tegen de bedrijfsleiding. Het gaat dan om de beroepstrots om zulke omstandigheden te kunnen doorstaan, waardoor een mijnwerker in wezen superieur is aan zijn bazen. Een dergelijke contradictie tussen autonomie en overgave aan een sterke hiërarchische structuur werd ook geconstateerd bij de Amerikaanse marine.¹⁵⁸

Die cultuur van stoïcijnse, noeste arbeid zonder oog voor lijf en leden had ook voor de mijndirecties aanzienlijke voordelen. Net zoals mannelijkheid door de mijnwerkers zelf als arbeidsmarktstrategie werd aangewend, zetten ook de werkgevers een geïdealiseerd beeld van mannelijkheid in als strategie. Het imago van de krachtige mijnwerker werd dan ook bewust gestimuleerd bij de wervingsactivi-

156 Matosevic, 'Industry forging masculinity', 37.

157 Baron, 'Masculinity', 152.

158 Barrett, 'The organizational construction', 140.

teiten en -propaganda van de werkgevers. Kwetsuren werden door bedrijfsdokters geminimaliseerd onder het mom van mannelijke trots. Door de complexe loonsystemen meer en meer te individualiseren werd de onderlinge competitiviteit aangewakkerd, wat perfect aansloot bij de drang de eigen mannelijkheid te bewijzen. Voorgaande strategieën hadden allen tot doel de productiviteit te verhogen. Op het ontspanningsleven van de mijnwerkers kreeg het mijnmanagement veel minder grip. Met name onwettige afwezigheden waren een doorn in het oog, maar werden door de mijnwerkers zelf beschouwd als een recht ter compensatie van het harde werk dat ze bereid waren te doen. De lokale middenstand wist dan weer wel te profiteren van deze uiting van hyperviriele mannelijkheid van de mijnwerkers, en de daarbij horende patronen van vrijetijdbesteding.

Voorliggend artikel gebaseerd op verkennend onderzoek wil vooral een aanzet vormen om de Limburgse mijngeschiedenis vanuit een ander perspectief te onderzoeken. Meer specifiek wilden we onderzoeken of mannelijkheid een onderdeel was van de arbeidsmarktstrategieën van mijnwerkers. Uit de analyse bleek dat ook werkgevers een bepaalde vorm van hegemonische mannelijkheid strategisch inzetten. Onderzoeksvragen die nog niet konden beantwoord worden, maar die het onderwerp mannelijkheid verder zouden kunnen verdiepen zijn: is er sprake van verschillen tussen Belgische en buitenlandse mijnwerkers wat mannelijkheid betreft, tussen vaste kern en tijdelijke arbeiders, tussen jong en oud, ondergrond en bovengrond? Was het voor sommige nieuwe arbeiders een reden om te vertrekken? Wat is de rol van onderwijs en cité-leven in het ontwikkelen en bestendigen van deze *labour class masculinity*? Een gender-benadering in de arbeidsmarktstudie voor mijnwerkers in Limburg zou licht kunnen werpen op nog niet eerder verklaard gedrag van zowel werknemers als werkgevers.